

Проект Респект

Професионален и етичен кодекс за провеждане на социално-икономически изследвания в информационното общество

Кодекс на добрите практики при провеждане на социално-икономическо изследване

Въведение

Насоките в системата от правила при провеждане на научно изследване в социалната и икономическата област (от тук нататък Кодекс на добрите практики) целят да се създаде на доброволен принцип основата на един кодекс на добрите практики, които да се спазват при провеждането на научни изследвания в социално-икономическата област в Европа.

Провеждането на социално-икономическо изследване по професионален и етичен начин включва намирането на баланс между различни принципи, които често са в противоречие един с друг. Този кодекс признава, че индивидуалната отговорност на отделните изследователи при честото вземане на трудни професионални решения е именно това, което установява равновесието и че отговорност на техните работодатели, професионални асоциации и спонсори е да ги подкрепят при вземането на такива решения.

Настоящият Кодекс на добрите практики играе ролята на помощно средство в процеса на отговорното и обмислено вземане на решения, а не го замества. Следователно неговите разпоредби са препоръчителни, а не задължителни. Кодексът на добрите практики е основан на синтеза между големия брой съществуващи професионални и етични кодекси и сегашните правни изисквания в Европейския съюз. Докато разпоредбите на кодекса за добри практики са доброволни, някои от изискванията, на които те са базирани, са морално обвързващи спрямо членовете на различните професионални асоциации или правно обвързващи спрямо гражданите на страните-членки на Европейския съюз.

Кодексът на добрите практики няма за цел да обезсмисли много по-подробните кодекси, изготвени от професионални асоциации, академии, или финансиращи агенции. Точно обратното, неговата цел е да предостави помощ при усъвършенстването на съществуващите кодекси и при разработката на нови там, където те все още не съществуват.

Целта на Кодекса на добрите практики не е да създаде нови изисквания или ограничения при провеждането на дадено изследване, а да защити изследователите от непрофесионални и неетични искания, да повиши осведомеността относно етичните въпроси и да разпространи съществуващите професионални добри практики като позволи развитието на Европейското научноизследователско пространство в съответствие с общите стандарти, които са прозрачни и общоприети. Те са предпоставка за развитието на европейския пазар в областта на социално-икономическите изследвания, чрез тях могат да бъдат започнати изследвания или да

бъдат установени партньорства на базата на ясни взаимни споразумения и очаквания.

Настоящият документ в синтезиран вид подчертава основните характеристики на кодекса. По-подробна информация за всяка от тях може да бъде намерена на интернет страницата www.respectproject.org.

Основни принципи

Кодексът на добрите практики се основава на три основни принципа:

1. Поддържане на научни стандарти
2. Съответствие със закона
3. Избягване на обществена и лична вреда

Установено е, че тези принципи са силно свързани един с друг, и че могат да възникнат ситуации, при които отделните елементи на всеки от принципите могат да влязат в противоречие или дори конфликт един с друг. Като помощно средство при формирането на професионална преценка относно най-добрия начин за постигане на равновесие между тези принципи, уеб сайтът на програмата включва важна документация, която заимства от съществуващата литература и има за цел да даде на изследователите, изправени пред подобна дилема, практически насоки.

1. Поддържане на научни стандарти

Изследователите имат отговорността да описват всички доказателства и да ги представят без пропуски, изопачаване или заблуда.

Това означава да се уверят, че подборът и формулировката на изследователските въпроси не влияят на резултата и не изключват нежелани изводи от самото начало. Фактите и информацията не трябва да бъдат съзнателно изфабрикувани или изопачени, по начин, който би довел до заблуда. Почтеността изисква изследователите да се стремят да гарантират, че изводите от изследванията са представени от тях самите, работодателя или финансиращата агенция вярно, точно и изчерпателно. Това включва разпространението и оповестяването на информацията за изследването им чрез общодостъпните медии. За да се избегне погрешно тълкуване и погрешно разбиране на изводите, изследователите имат задължението да съобщават резултатите си по-възможно най-ясен начин.

Колкото и да се цели обективност, никой изследовател не се отнася непредубедено към обекта на дадено изследване и затова всяко изследване без съмнение ще бъде повлияно от мнението на изследователя. Следователно отговорност на изследователя е да намери баланса между точността и обосноваването и влиянието на личното му убеждение върху изследването. И накрая почтеност означава, че изследователят служи първо на научния и обществен интерес. Икономическата полза и материалната изгода не трябва да стоят над научните, обществените и етичните съображения.

- **Изследователите в социалната и икономическата област трябва да се стремят да:**

а) гарантират фактическата точност и да избягват **погрешното** представяне,

изопачаване, скриване и тълкуване на фактите;

б) описват работата на колегите си, включително изследванията, които поставят под въпрос техните собствени резултати, и да признават напълно всичко базирано на предишни изследвания като източник на информация, факти, понятия и методология;

в) подлагат на съмнение авторитети и предположения, да бъдат сигурни в подбора и формулировката на изследователските въпроси, да разбират замисъла на изследователските начинания, да не предприешават резултати и да не изключват нежелани изводи от самото начало;

д) гарантират използването на подходящи методи и наличието на нужните умения и квалификации в изследователския екип;

е) показват разбиране на ограниченията на изследването, включително на начините, по които характеристики и качества на изследователите от екипа биха повлияли на изследователския процес и резултатите от него, и да докладват за всички използвани методи и получени резултати (например при съобщаване на резултати от проучване, да се спомене дали е извадково, кога е проведена на теренната работа, какви са параметрите на извадката, брой на неотговорилите и необхванатите в изследването, каква е вероятността за стохастична грешка);

ж) обявят всеки конфликт на интереси, който може да възникне при осигуряването, или замисъла на изследването, или при научното оценяване на предложенията или при партньорската проверка на работата на колега;

з) съобщават вярно и точно квалификациите и уменията си на възложители и други заинтересовани страни, обявяват ограниченията в познанията и опита си, когато са поканени да обобщят, рецензират или оценят работата на колеги и избягват поемането на задачи, за които не са квалифицирани;

и) гарантират, че методологията и резултатите могат да бъдат подложени на разискване и обобщение от други учени;

й) да гарантират, че изводите от изследването са съобщени от тях самите, възложителя, или финансиращата агенция вярно, точно, изчерпателно и без да бъдат изопачавани. За да бъде избегнато погрешното тълкуване и погрешното представяне на резултатите, изследователите имат задължението да използват възможно най-достъпния език при съобщаването им;

к) гарантират, че резултатите от изследването са надеждно разпространени на език, който е подходящ и достъпен за целевите групи, към които се отнасят резултатите от изследването;

л) избягват професионално поведение, което може да дискредитира общността на социално-икономическите научни изследователи;

м) гарантират честен и открит подбор и повишение, равенство на възможностите, подходящи работни условия за помощник-изследователите, стажантите и студентите-изследователи;

н) спазват договорните си задължения спрямо спонсорите и работодателите;

о) обявяват източника на финансиране във всички разговори, свързани с изследването;

2. Съответствие със закона

Казано най-общо социално-икономическите изследователи трябва да спазват законите на страните, в които се намират или в които провеждат изследванията си. В случаите на международно сътрудничество или онлайн проучвания, се прилагат и законите на всички страни-участнички в проучването. Изследователите имат задължението да гарантират, че тяхната работа е съобразена със съответното законодателство. Две области на правото (защитата на данни и интелектуалната собственост) се отнасят към провеждането на изследвания, особено изследванията, включващи хора, и затова изследователите трябва да бъдат запознати със съответните местни и международни разпоредби.

2.1 Защита на данни

2.1.1 Правни изисквания

Социално-икономическите научни изследвания често изискват събирането и последващата обработка на лични данни. Обработката на лични данни е регулирана със закон, следователно изследователите трябва да спазват законодателството на съответната страна-членка, в изпълнение на Европейска директива 95/46/CE.

- **За да спазват разпоредбите на закона за защита на личните данни, изследователите трябва да:**

- а) установят дали обработката ще включва лични данни (не само конфиденциални данни, а всички данни, от които може да се установи дадена самоличност);
- б) проучат кое международно право се прилага, особено при международни сътрудничества;
- в) определят човека, отговорен за обработката на данните (контрольор);
- г) събират данни само за предварително определените, явни и законни цели;
- д) събират само данни, които са подходящи, уместни и не прекалени с оглед на целите на обработката;
- е) поддържат данните верни и там, където е необходимо ги осъвременяват;
- ж) обработват данните безпристрастно и с оглед на закона;
- з) общо казано да не съхраняват данните за период по-дълъг от обработката им, а когато тя е приключила, да ги унищожат или да ги представят анонимно. В някои страни, където личните данни се съхраняват за по-дълъг период за историческа, статистическа, или научна употреба, изследователите биха могли да ги запазят, ако всички условия по съхранението им са спазени;
- и) не обработват данните допълнително, по начин, несходен с първоначалната цел на изследването. Ако данни се обработват допълнително за научни или статистически цели, изследователите следва да се съобразят със изискванията относно повторната употреба на лични данни;
- й) се съобразят с условията, засягащи законността на обработката като се има предвид, че за да се окачестви като законна, то условието е да бъде обществено обоснована и да отговаря на постановките на закона;
- к) се съобрази с информационното задължение спрямо обектите на данните, да осигури информацията относно самоличността, адреса на контрольора, целта на

обработката и друга информация, определена от закон, освен в случаите, в които е предвидено изключение;

л) се съобразява със задълженията си към националните органи за защита на данните, като им осигуряват изискваната информация относно планираната обработка, където това е нужно, по предварително съгласие освен в случаите, в които е предвидено изключение;

м) да зачита правото на субектите на данни на достъп до тях, за да ги коригират или допълват и да се противопоставят на обработката при определени обстоятелства;

н) предприемат технически и организационни мерки, за да бъде гарантирана сигурността и конфиденциалността на личните данни (включително и кодиране, там където това е необходимо);

о) се съобразяват с условията за разпространение на лични данни на трети страни или получатели като се има предвид, че преносът на данни е законен само когато е в съответствие с това, за което данните са били събрани;

п) се въздържат от пренос на лични данни извън Европейското икономическо пространство, освен в случаите, в които достатъчно ниво на защита е било установено от Европейската комисия, или ако са спазени условията на съответната правна система;

2.1.2 Добри практики

- **Добрата практика така, както е определена в съществуващите професионални кодекси, излага на показ следните принципи, които имат за цел да осигурят сигурността и конфиденциалността на личните данни.**

а) научните работници в социално-икономическите области са задължени да защитават личните данни, тоест информацията, чрез която може да бъде установена самоличността на даден индивид. За да бъде предотвратена злоупотребата с данни, те трябва да се съхраняват правилно (информацията, чрез която даден индивид би могъл да бъде идентифициран, се съхранява отделно от материала на изследването). В този контекст се изисква особено внимание с оглед на рисковете при обработка на електронни данни и при преноса на данни.

б) изследователите трябва да зачитат анонимността, тайната и конфиденциалността на лицата, които участват в изследването и да гарантират, че представянето на данните и резултатите няма да доведе до разкриване самоличността им; изследователите трябва да гарантират, че същото е вярно и при представянето на данните и резултатите от възложители, финансиращи агенции и колеги. В случаите, при които разкриването на самоличността на субекта (бил той индивид или организация) има водеща роля и се отнася към изследването, подобна конфиденциалност не винаги може да бъде гарантирана. При такива случаи проблемът трябва да се обсъди със субектите, участващи в изследването, като се цели получаването на тяхното информирано съгласие. Сигурността и конфиденциалността на данните е само една от страните при защитата на данни; другите правни изисквания са задължителни. Следователно изследването следва да бъде провеждано в съответствие с принципите на действащото законодателство относно защитата на личните данни.

Преди да започне събирането на каквито и да било лични данни, изследователите трябва да вземат под внимание задълженията и условията за обработка на данните,

да направят анализ на предвижданата обработка, да определят операциите, които ще бъдат включени, нивото на чувствителност на данните, за да преценят законността на задачата.

2.2 Интелектуална собственост

Европейските директиви, засягащи интелектуалната собственост, клонят към професионалните добри практики в изискванията си към изследователите да обърнат внимание на осигуряването на необходимите разрешителни, точното приписване на авторство, признаването на източници, истинността на референции и избягването на плагиатството.

2.2.1 Правни изисквания

Където е изпълнимо, правата за защита на интелектуалната собственост следва да бъдат ясно посочени в договорите, засягащи провеждането на социално-икономическо изследване, без значение дали това са договори за финансиране, сътрудничество или наемане на работа.

- **Съгласно европейските директиви и националното законодателство в областта на защитата на интелектуалната собственост, следните въпроси и принципи следва да бъдат взети под внимание при провеждането на социално-икономическо изследване:**

а) определяне на отношението на правата за защита на интелектуалната собственост спрямо социално-икономическото изследване;

б) вземане под внимание на факта че, (особено в онлайн среда и/или международни сътрудничества) няколко закона, които са различни от разпоредбите в страната на изследвателя, биха били приложими;

в) отдаване на нужното внимание на факта, че материалът, използван в социално-икономическото изследване, е защитен с авторско право, защита на база данни и софтуер;

д) установяване на това, кои действия са недопустими (без законово или договорно разрешение) с оглед на правата, запазени за друг автор, съгласно закона за защита на интелектуалната собственост;

е) разбирането, че изключенията и ограниченията изместват индивидуалните разрешителни за провеждане на определени социално-икономически изследвания при определени условия;

ж) разбирането как да бъдат използвани разрешителни и пълномощни при създаването или използването на материал, защитен като интелектуална собственост;

з) да се взема предвид как договорите за наемане на работа могат да засегнат интелектуалната собственост;

и) разбирането на последиците от нарушаването на авторското право;

- **за да спазват разпоредбите на правото на интелектуална собственост, изследователите трябва да:**
 - а) разберат до каква степен въпросите, свързани със защитата на интелектуалната собственост (авторско право, защита на бази от данни и софтуер), са засегнати от изследователската им дейност;
 - б) разберат законите на коя от страните се прилагат, особено при международни сътрудничества или при работа с интернет;
 - в) предположат, че всеки материал, създаден или използван в социално-икономическо изследване, би могъл да е интелектуална собственост и да помислят за защитата му;
 - г) разберат, че много от начините, по които могат да използват защитен материал, такива като копирането му чрез даунлоуд, ъплоуд, на хартиен, или магнитен носител, публикуването му, разпространението му по интернет, промяната му за онлайн формат - обикновено са запазени за притежателя на авторското право и да разберат в кои случаи им е нужно разрешително за ползването му;
 - д) когато разчитат на правно разрешение (като изключенията за цитиране, изследване или "ясна употреба"), да обмислят внимателно степента и условията за всеки отделен случай;
 - е) ако планираната дейност не е изцяло обезпечена със законни разрешителни (например права върху цитирането), то тогава притежателят на правата следва да бъде открит и да бъдат сключени упълномощаващи договори (преотстъпване на права). Да се установи дали разрешителното покрива всички аспекти - сред тях са описание на вида, степента, продължителността, средата (онлайн) на предвидената употреба, всички подготвителни или последващи действия, включените права, отговорността за евентуални нарушения, преномерирането и други;
 - ж) там, където са замесени няколко страни (изследователи, асистенти, финансиращи организации, работодатели в институти, предприятия, университети), да се гарантира ясно изразеното предварително съгласие между страните по въпросите на предвидената употреба;

2.2.2 Добри практики

- **Добрите практики по отношение на интелектуалната собственост излизат извън обикновените правни изисквания. Съществуващите професионални кодекси поставят следните принципи.**
 - а) авторството е запазено за тези изследователи, които имат значим интелектуален принос към изследователския проект, написването на изследователския доклад или друг научен труд. Старшинството или позицията в йерархията на изследователската институция не са достатъчни за придобиване на авторство. Почетното авторство е неприемливо. В случаите, когато няколко души си сътрудничат в изследователски проект или публикация, въпросът за авторството и очакваната употреба на резултатите следва да бъде обсъден и сред изследователите да бъде постигнат консенсус, колкото е възможно по-скоро. Редът на изброяване на авторите е вследствие от приноса им към работата. Всички изследователи, работили в сътрудничество, без значение дали са споменати като автори на публикация или не,

носят отговорност за съдържанието им и за представянето на данните и изводите в тях.

б) материалите на всяка трета страна, защитени с авторско право, следва да бъдат ясно посочени, без значение от формата на представянето и цитирането, което ще е нужно (освен в случаите, когато е необходимо истинският автор да остане анонимен; в такива случаи обаче трябва да стане ясно, че информацията е предоставена от анонимно лице). Липсата на разрешение за употреба се счита за кражба на интелектуална собственост. Дори ако материал, включващ данни, източници, информация или идеи, не е защитен с авторско право, то той трябва да бъде определен като материал на трета страна. Ако авторството на такъв материал не бъде признато, както и ако съзнателно бъдат представени идеи, методология, чужди резултати от изследвания по начин, който кара наблюдателите да предположат, че те са на авторския колектив, то това се счита за плагиатство и е недопустимо.

2.3 Други закони

Много други закони могат да бъдат приложени от такива, защитаващи здравето и безопасността, заетостта и липсата на дискриминация, до специфични разпоредби, засягащи назначаването и ръководството на изследователите и още по-специфични разпоредби, които могат да определят средата, в която се провеждат определен вид изследвания.

- **Със сигурност съществуват определени обстоятелства, които са изключение към правилото, например когато определен тип криминално поведение е обект на изследване. В такива случаи изследователите следва да:**

а) повдигнат въпроса пред спонсорите на изследването;

б) да следят за поддържането на пълната документация, за да гарантират истинността на изследването;

в) където е необходимо, да потърсят съвета на съответната професионална организация;

В по-някои случаи изследването може да бъде проведено в страни, в които липсва демократично управление или е от скоро, а определени закони са считани за несправедливи, вредни за обществото или пагубни за научната цялост. В тези случаи, отново отделните изследователи следва да поемат отговорност за решенията и професионалните си преценки, а професионалните им асоциации имат отговорността да ги подкрепят.

3. Избягване на обществена и лична вреда

Първостепенна цел на социално-икономическото изследване следва да бъде ползата за обществото, била тя пряка или чрез подобряване на човешките познания и разбирания. Следствие от тази цел е, че при провеждане на изследването, изследователите трябва да се стремят да избягват или поне да минимизират обществената вреда спрямо отделни групи, или индивиди.

Имайки това предвид социално-икономическите изследователи и спонсорите им следва да помислят върху последиците от участието в изследването на субектите и акционерите.

Изследването следва да бъде отговорно замислено, за да гарантира, че избраната методология е подходяща, че нито една от групите не е неразумно изключена и че вредата е минимизирана. Участниците не трябва да са изморени в резултат от участието им в изследването. Изследването трябва да бъде замислено, за да повиши полезността и уместността си за благо на обществото.

Когато е възможно и имайки предвид, че това не е в противоречие с други етични и научни съображения, представителите на социалните групи, включени в изследването, следва да вземат активно участие в него.

- **В частност изследователите следва да се стремят да:**

а) гарантират, че участието в изследването е доброволно, въз основа на информирано съгласие, имайки предвид специфичните изисквания на отделните видове количествени и качествени изследвания;

б) положат специални усилия за защита интересите на децата, умствено недоразвитите, възрастните и други уязвими групи;

в) гарантират, че възгледите на всички акционери са взети под внимание и че те не са в противоречие с други етични и научни принципи;

г) гарантират че всички участници в изследването са защитени от незаконно натрапване, беда, унижение, физически дискомфорт, смущение или друга психологическа вреда;

д) гарантират, че изследователският процес не включва неоправдана материална придобивка или загуба, за който и да било от участниците;

е) гарантират, че резултатите от изследването са разпространени по начин, който ги прави достъпни за акционерите, за които се отнасят;

ж) гарантират, че изследването е започнало и е проведено с оглед на всички обществени групи без значение на раса, етническа принадлежност, религия и култура, при зачитане на половите и други значими социални различия;

з) избягват всички видове тормоз или дискриминация, насочени срещу асистент-изследователите, стажантите и други колеги и се стараят да минимизират рисковете относно сигурността.